

Anita Hrnjak
Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb
ahrnjak@net.hr

GESTE I MIMIKA KAO IZVOR FRAZELOGIJE (NA PRIMJERU HRVATSKE FRAZELOGIJE)

Frazemi su jezične jedinice koje su u najvećoj mjeri primjerene da preuzmu informativnu i komunikativnu vrijednost gesta i mimike, pa one predstavljaju jedan od važnijih izvora frazeologije.

U radu se analiziraju hrvatski frazemi gestovno-mimičkog podrijetla, njihovo značenje i leksički sastav u odnosu na vrste gesta i mimičkih pokreta na temelju kojih su nastali, a navode se i primjeri njihove upotrebe.

1. Važnost ljudske neverbalne komunikacije i bogatstvo vanjezičnih elemenata koji uz jezično izražavanje postoje u komunikacijskom procesu uočili su već drevni retoričari. Prva razrađena teorija o postojanju gestovnog jezika bila je ona G. Batiste Vica iz 1725. godine, a za egzaktno znanstveno proučavanje neverbalnog koda prekretnicu označava 1952. godina, kada je objavljenja knjiga R. L. Birdwhistella *Introduction to Kinesics*, kojom se utemeljuje *kineziologija* kao znanost o gestovnom kodu, dok sam naziv *neverbalna komunikacija* kao novi znanstveni termin predlaže fotograf W. Kees u svojoj knjizi *Nonverbal communication*.¹

Važan dio neverbalne komunikacije čine *geste* kao govor tijela (pokreti ruku, nogu, glave, ramena, tijela) i *mimika* kao govor lica (pokreti mišića lica i očiju). Da bismo ih razlikovali od ljudskih radnji koje nemaju komunikativne vrijednosti, potrebno je da imaju tri osnovna obilježja: ustaljenost forme, informativnost i komunikativnost.² R. Volos daje jednu od najjednostavnijih i najsveobuhvatnijih klasifikacija gesta dijeleći ih na ove:

¹ Usp. Pintarić 2002:14–15.

² Usp. Volos 1995:4.

1. Geste koje izražavaju čovjekova unutarnja stanja i osjećaje uslijed djelovanja vanjskih utjecaja (ja-geste).
2. Geste koje izražavaju odnos prema drugoj osobi (on-geste).
3. Geste koje pridijevaju određenu karakteristiku drugoj osobi (geste-epiteti).
4. Geste koje služe kao sredstvo dodatnog pojačavanja (geste pojačavanja).
5. Geste koje nose količinsku informaciju (količinske geste).
6. Geste koje se upotrebljavaju kao zaštita od nekoga ili nečega, kao obrana od fizioloških ili psiholoških preopterećenja (geste zaštite).
7. Geste koje zahtijevaju promjenu stanja, naređuju nešto, zapovijedaju ili izražavaju neku želju (imperativne geste).
8. Geste koje potpuno samostalno preuzimaju prijenos informacije drugom licu, bez zvuka (geste za isključivanje govora).
9. Geste koje su dio nekog obreda, rituala, ceremonijala, upotrebljavaju se u prigodnim situacijama, te su nosioci tradicije i svjetonazora (obredne geste).³

Neke gestovne jedinice imaju logičku vrijednost jezične poruke (npr. potvrdno kimanje glavom), ali u većini slučajeva geste, kao i mimika, prate govorni izraz tako da otkrivaju emocionalno stanje govornika i njegove stavove prema drugim sudionicima komunikacije i situaciji u kojoj se govornik nalazi.

1.1. S obzirom na pragmatičku vrijednost gesta i mimike ne čudi činjenica da je njihova dodirna točka s jezičnim sredstvima komunikacije upravo *frazeologija*. Naime, u frazeologiji se vrlo jasno očituje njena komunikativno-pragmatička usmjerenost i frazeolozi najčešće kao jednu od najvažnijih razlika između frazeološkog i leksičkog značenja ističu pragmatičku komponentu frazeološkog značenja. Za razliku od slobodnih sveza riječi koje imaju čisto nominativni sadržaj, frazemi ne samo da imenuju, već i odražavaju određeni odnos prema onome što imenuju. Frazemi su jezične jedinice koje su u najvećoj mjeri primjerene da preuzmu informativnu i komunikativnu vrijednost gesta i mimike, pa one predstavljaju jedan od važnijih izvora frazeologije.

1.2. O odnosu gesta i mimike s jedne i frazema s druge strane govori se uglavnom kao o dodirnoj točki između nejezičnih i jezičnih sredstava komunikacije, a bez obzira na brojnost frazema gestovno-mimičkog podrijetla malo je frazeoloških radova koji ih sustavno prikazuju i njima se bave. O povezanosti gesta i frazema i različitim tipovima frazema motiviranih gestama i mimikom govori R. Volos izdvajajući tri grupe frazema gestovno-mimičkog podrijetla⁴:

³ Volos 1995:5–6.

⁴ 1995:139. — Iako knjiga R. Volos predstavlja popis i obradu ruskih gesta i mimičkih pokreta, autorica dosljedno upotrebljava isključivo termin *gesta* kao nadređeni pojam kojim su obuhvaćeni i geste i mimika.

1. Frazemi koji su u potpunosti u službi geste, imitiraju gestu, svoju informativnost duguju isključivo gesti, a njihovo frazeološko značenje uvijek je poznato poznavanjem značenja same geste.
2. Frazemi koji su utemeljeni na gestama, ali mogu se koristiti i u prenesenom smislu tako da ne imitiraju gestu, već izražavaju njenu simboliku i slikovitost.
3. Frazemi utemeljeni na gestama koje su izašle iz upotrebe.

1.2.1. Takva podjela gestovno-mimičkih frazema, osobito određenje prve grupe frazema, nameće nam određena pitanja i traži dodatno pojašnjenje.

Naime, znamo da se frazemom smatra ustaljena sveza riječi koju govornik upotrebljava kao gotovu zapamćenu cjelinu ustaljene strukture i značenja koje ne nastaje kao zbroj leksičkih značenja njegovih sastavnica. Slobodna sveza riječi u kojoj svaka riječ nosi svoje leksičko značenje postaje frazem ukoliko kod barem jedne od sastavnica dolazi do semantičke preoblike, tj. njene desemantizacije. Pritom u dubinskoj strukturi frazema kao ostatak prvotnog leksičkog značenja sastavnice pronalazimo neku vrstu slike (semantičkog taloga, semantičkog ostatka) koja se u procesu frazeologizacije ponovo aktualizira i na osnovi koje dolazimo do novog frazeološkog značenja te sveze riječi kao cjeline.

Vodeći se takvim određenjem frazema može nam se nametnuti pitanje po čemu se frazemi koji naprosto imitiraju, tj. opisuju gestu, razlikuju od slobodne sveze riječi koja opisuje kakav pokret ljudskog tijela.

Uzmimo za primjer slobodnu svezu riječi *trljati ruke* i usporedimo je s frazemom *trljati ruke* sa značenjem 'biti zadovoljan zbog uspjeha, veseliti se uspjehu, ne kriti svoje zadovoljstvo' da bismo vidjeli koje su razlike u njihovoj upotrebi, koja je razlika između slobodnog i frazeološkog značenja i u kakvim ih kontekstima nalazimo.

Slobodna sveza riječi u sljedećem primjeru daje nam do znanja da čovjek o kojem se govori doista trlja ruke, jer kontekst ukazuje na činjenicu da se ne radi o gesti kojom čovjek izražava svoje zadovoljstvo, već o radnji koju subjekt čini u trenutku nervoze, napetosti, iščekivanja:

Naime, svjedokinja je izjavila da je gotovo sat vremena promatrala nepoznatog muškarca koji se znojio, *trljao ruke*, bio nervozan a pritom se nije odvajao od svoje torbe. (N)⁵

Na isti način slobodna sveza riječi upotrijebljena je u primjeru u kojem je riječ o radnji kojom subjekt pokušava zagrijati promrzle ruke:

Sjedi, šuti, *trlja promrzle ruke* i gleda u osmrtnice razasute po stolu... (G)⁶

⁵ N – oznaka za primjer pronađen u novinskom tekstu.

⁶ G – oznaka za primjer pronađen na internetskim stranicama putem mrežnog pretraživača Google.

Ista sveza riječi i u sljedećim primjerima opisuje isti pokret, ali upotrijebljena je u takvom kontekstu da upućuje na gestu, tj. radnju koja ima ustaljenu formu i koristi se s namjerom da prenese određenu informaciju u komunikaciji:

Reklamacije ne primamo! – *trljao je ruke* kao trgovac koji se sprema zaključiti dobar posao. (G)

»Uh, što je vani hladno, bit će snijega!« – rekao je djed jedne večeri.

»Jupi! Nadam se da će ga pasti barem dva metra.« – Ivek je *trljao ruke*. (G)

Riječ je o gesti kojom se izražava zadovoljstvo, a za nas kao primatelje informacije postaje nebitno je li subjekt radnje doista trljao ruke ili nije. Važno je značenje geste na temelju kojeg zaključujemo da je subjekt radnje bio izrazito zadovoljan i to nije skrivao. Dakle, ovdje je riječ o frazemu u dubinskoj strukturi kojega kao ostatak prvotnog leksičkog značenja sastavnica pronalazimo sliku geste koja se u procesu frazeologizacije aktualizira i na osnovi koje dolazimo do novog frazeološkog značenja te sveze riječi kao cjeline. Pritom je od presudne važnosti razlika između pokreta tijela koji nema namjeru prenijeti određenu informaciju u komunikaciji i geste kojoj je upravo takva namjera osnovna svrha.

1.2.2. Pomak prema frazemima druge skupine, koje R. Volos određuje kao gestovno-mimičke frazeme koji ne imitiraju gestu, već se koriste u prenesenom značenju, imamo u slučajevima kada kontekst možda ne bi bio dovoljan da nas uputi na točno određenu gestu, pa uz sam frazem često pronalazimo neku dodatnu odrednicu koja upućuje na gestu, a samim time i pomaže da svezu riječi shvatimo kao frazem upotrijebljen u prenesenom smislu:

Dok je domaćin zadovoljno *trljao ruke*, oni su nabrajali kakvim se školjkama, oboritom ribom i buteljama vina žele počastiti. (G)

Sa zadovoljstvom je *trljao ruke* i karizmatički vođa francuskih seljaka José Bové, koji je prije sastanka u Cancúnu iz svojega francuskog zatočeništva poručio altermondijalistima... (N)

Trgovac je od sreće *trljao ruke*, neprestano se klanjajući. (G)

Nakon subotnjeg Osmog općeg sabora, vodstvo HDZ-a pobjedonosno *trlja ruke*. (N)

Nakon godina kriznog poslovanja kada je Atlantska plovidba bilježila gubitke, i mali dioničari mogli bi ove i sljedećih godina radosno *trljati ruke*. (G)

1.2.3. Razlika između slobodne sveze riječi i frazema najbolje dolazi do izražaja u primjerima u kojima bi bilo nemoguće upotrijebiti spomenutu svezu riječi na način da joj značenje shvatimo doslovno, tj. kao zbroj značenja njenih leksičkih sastavnica s obzirom na specifičan subjekt radnje, pa je riječ o frazemima koji od geste preuzimaju njenu simboliku i slikovitost, a koriste se is-

ključivo u prenesenom smislu:

I taman kada je Hollywood počeo *trljati ruke* jer je konačno nađeno fotogenično lice »antiterorista« kojeg bi mogao glumiti trenutno izrazito popularni Brad Pitt...(G)

Nogometni klub Everton ljetos je zadovoljno *trljao ruke* dobivši od transfera ovog talentiranog tinejdžera dobrih 27 milijuna funti. (G)

1.3. U ovome radu analiziraju se hrvatski frazemi gestovno-mimičkog podrijetla, njihovo značenje i leksički sastav u odnosu na vrste gesta i mimičkih pokreta na temelju kojih su nastali. Za njihovo razumijevanje bitno je poznavanje gesta i mimike koje pronalazimo u frazeološkom semantičkom talogu, a utemeljeno je na pretpostavci da su geste i mimika nezaobilazni dio svakodnevnog govora blizak svakom govorniku.

2. Daleko najveći broj frazema gestovno-mimičkog podrijetla u svome leksičkom sastavu kao komponentu sadrži jedan ili više somatizama pomoću kojih se stvara slika određene geste ili mimičkog pokreta na temelju kojeg dolazimo do frazeološkog značenja.

2.1. Velik broj hrvatskih frazema gestovno-mimičkog podrijetla utemeljen je na ja-gestama i mimičkim pokretima, a značenje im izražava određena čovjekova unutarnja stanja i osjećaje. Slika u pozadini takvih frazema prikazuje pokrete nekog dijela tijela, lica ili očiju, pa svi frazemi toga tipa u svome sastavu kao komponentu sadrže jedan ili više somatizama.

2.1.1. S obzirom na činjenicu da je izraz lica najbolji pokazatelj čovjekovih stanja i osjećaja, ne čudi činjenica da su najbrojniji frazemi toga tipa organizirani oko somatizama koji se odnose na područje lica.

2.1.1.1. Vjerovanje da su oči ogledalo duše dolazi do izražaja u frazemima gestovno-mimičkog podrijetla koji u svom sastavu kao komponentu sadrže leksem *oko*.

Semantički talog frazema *izbečiti (iskolačiti, razrogačiti) oči* (na koga, na što) utemeljen je na slici iznenadnog i intenzivnog otvaranja očiju kao reakcije uslijed silnog iznenađenja, a frazem se upotrebljava u značenju 'pogledati začuđeno (zbunjeno, zaprepašteno) koga, što'.

Naime, tu večer je htjela izaći nekamo van, pa su je njeni prijatelji Kubanci odlučili odvesti »u jedan klub gdje večeras nastupa jedan strani bend, navodno jako dobar.« Možete misliti kako je *razrogačila oči* kada je ušla i vidjela Cubismo. (N)

Ista je slika i u pozadini frazema *oči su iskočile* komu koji se upotrebljava sa značenjem 'širo otvoriti oči od zaprepaštenja (čuđenja i sl.)'.

»Kada sam vidio listu, oči su mi *iskočile*. Neke od tih filmova želio sam vidjeti čitavog života«, ispričao je Tarantino. (N)

Frazem *kolutati (prevrtati) očima* ima značenje ‘ne odobravati čije riječi (po-stupke), izražavati svoje nezadovoljstvo’, a utemeljen je na slici specifičnog pogleda, tj. prevrtanja očima kojim čovjek izražava svoje neodobranje i nezadovoljstvo.

OK, većina ljudi na njega *koluta očima* i naziva ga malograđanskom lji-gom... (G)

Frazem *oboriti/obarati oči (pogled) <k zemlji, u zemlju>* sa značenjem ‘postidjeti se / stidjeti se’ nalazimo i u varijantnom obliku s leksemom *pogled*, a u objema varijantama temelji se na slici čovjeka pognute glave, pogleda uperena u pod, tj. u pozi u kojoj zbog srama izbjegava kontakt očima s drugom osobom.

Nikada je nisam mogao gledati u oči duže od nekoliko trenutaka, uvijek bih stidljivo *oborio pogled*. (G)

2.1.1.2. Dva frazema utemeljena su na opisu pokreta mišića lica, a u svom sastavu sadrže somatizam *brk*. Frazem *objesiti (opustiti) brk (brke, brkove)* sa značenjem ‘oneraspoložiti se (pokunjiti se, snužđiti se)’ utemeljen je na semantičkom talogu koji prikazuje sliku specifičnog izraza lica snužđenog čovjeka kojem su zbog određenog pokreta mišića lica rubovi usana, a samim time i rubovi brkova, usmjereni prema dolje, prema bradi. Suprotan će pokret mišića lica usmjeriti rubove usana, a time i brkova, prema gore, pa sliku takva izraza lica nalazimo kod frazema *smije se / nasmije se brk* komu, koji se upotrebljava u značenju ‘pokazati/pokazivati zadovoljstvo (radost)’.

Ivan Katalinić *nije objesio brk*, još nije sve gotovo. (N)

Zanimljivo je da se ni jedan od tih dvaju frazema ne upotrebljava kad se govori o ženskoj osobi, iako ih možemo upotrijebiti i u slučajevima kada govorimo o muškarcu bez brkova ili kad frazem upotrebljavamo u potpuno prenesenom smislu.

Nisam poznavala osobu s kojom sam razgovarala, ali sam pretpostavljala da se muškarcu s druge strane telefonske žice nakon takvih novosti *nasmijao brk*. (A.H.)⁷

Osiguravajućim kućama pri samom pogledu na vremensku prognozu i na spomen naše regate odmah se *nasmije brk*. (G)

2.1.1.3. U sastavu dvaju frazema pronalazimo somatizme *usta* i *usna*. Semantički talog frazema *ostati (široj) otvorenih usta* utemeljen je na slici izraza lica svojstvena silnom iznenađenju, pa tako i dolazimo do frazeološkog značenja ‘biti vrlo iznenađen’.

Kad mi je napokon rekao iznos, *ostala sam otvorenih usta*. (G)

Frazem *ugristi se za usnu* upotrebljava se u značenju ‘trgnuti se i naglo ušu-

⁷ Primjer autorice (Anita Hrnjak).

tjeti, ne dovršiti nezgodan (neumjestan) iskaz', a utemeljen je na slici čovjeka koji se instinktivno grize za usnu u namjeri da što prije prekine vlastiti iskaz.

Matko je osjetio kako je ponovno rekao nešto »bez veze« i *ugrizao se za usnu*. (G)

2.1.1.4. Semantički talog dvaju frazema utemeljen je na slici pokreta *zubima*. Do frazeološkog značenja 'razljutiti se / ljutiti se' frazem *škrkutnuti/škrkutati* (*škripnuti/škripati*) *zubima* dolazimo putem slike čovjeka koji u ljutnji jako stisne zube i pomiče obje čeljusti tako da zubi trenjem proizvode specifičan zvuk.

... mada danas većina svijeta počinje nekontrolirano *škrkutati zubima* na spomen osobe pod imenom G.W. Bush, tipa koji je prevarom dobio izbore na kojima je izašlo svega kojih 30–40 posto birača i biračica. (N)

Slična je slika i u pozadini frazema *stisnuti/stiskati zube*, ali bitna je razlika u tome da tu ne dolazi do tako grčevitog stiskanja i pokretanja čeljusti koje bi dovelo do škripanja zubiju, pa je i frazeološko značenje sasvim drugačije – 'otrpjeti/trpjeti bol (nepravdu, uvredu), strpljivo podnijeti/podnositi tegobe'.

Kraj prvog poluvremena donosi i ozljedu Laze Majnova, koji je u nastavku ipak *stisnuo zube* i svojoj momčadi priskrbio par važnih pogodaka. (N)

2.1.2. Velik broj frazema koji izražavaju određena čovjekova unutarnja stanja i osjećaje utemeljen je na slici gesta koje čine pokreti ruku ili dijelova ruku (šake, prstiju), ali tek dio njih u svom sastavu kao komponentu sadrži somatizme *ruka*, *šaka*, *prst* ili *palac*, dok su ostali organizirani oko drugih somatizama koji su u semantičkom talogu u opisu pokreta rukama u pasivnoj poziciji.

2.1.2.1. Sam somatizam *ruka* pojavljuje se tek u dvama frazemima gestovno-mimičkog podrijetla toga tipa. Semantički talog frazema *križati se lijevom rukom* sa značenjem 'jako se čuditi' sugerira nam da se čovjek našao toliko začuđen zatečenim prizorom da se od silnog iznenađenja počeo križati, i to lijevom rukom, a ne desnom kako je uobičajeno.

Bio sam najmanji i najslabiji u razredu, »laka meta« za dežurne školske grubijane... E, da me sad vide... *Križali bi se lijevom rukom!* (G)

Razumijevanje prije spomenutog frazema *trljati ruke* pretpostavlja poznavanje geste u njegovoj pozadini i koristi se u značenju 'biti zadovoljan zbog uspjeha, veseliti se uspjehu, ne kriti svoje zadovoljstvo'.

Dok netko možda u srdžbi gužva novine i ovo malo članka – netko »tamo daleko« *trlja ruke* i veseli se »hrvatskom jalu«... (N)

2.1.2.2. U dvama frazemima toga tipa gesta u pozadini opisuje pokret prstima, a u njihovu sastavu nalazimo somatizme *prst* i *palac*. U semantičkom talogu frazema *motati (vrtjeti) palac oko palca* sa značenjem 'ništa ne raditi, dosađivati se (besposličariti)' nalazimo sliku čovjeka koji od dosade ne zna što da radi,

pa besposlene ruke upošljava tako da vrta palac oko palca.

... zasjeo bi bilo gdje, zapalio cigaretu i tako bi ostajao satima i satima, vrteći palac oko palca. (G)

Frazem *kršiti prste* ima značenje 'biti žalostan, očajan, uznemiren', a do frazeološkog značenja dolazimo putem slike čovjeka koji u očaju svoju negativnu energiju izražava tako da čini pokrete kao da želi prelomiti prste na rukama.

Kuda ćemo i što ćemo, ne znamo, nemoćno *krši prste* Nikica. (G)

2.1.2.3. Dio frazema u pozadini kojih su geste koje čine pokreti rukama sadrži u svom sastavu somatizme, ali oni su u odnosu na ruke u samome pokretu u pasivnoj poziciji. U njima kao sastavnice u toj poziciji pronalazimo somatizme *brada, brk, glava i kosa*.

Frazem *gladiti (trljati) bradu (brk, brke, brkove)* najčešće se upotrebljava kada se govori o osobama muškog spola, iako njegova upotreba nije ograničena na slučajeve kada se radi o muškarcima s bradom i/ili brkovima⁸. Utemeljen je na poznavanju geste putem koje dolazimo do njegova značenja 'biti zadovoljan, uživati (likovati)'.
U gradu je grozna gužva, pa se parkiram na parking koji košta 10 kuna na sat. Ali tu ima mjesta! I naravno nakon što sam već 10 put došla do tog parkinga, striček koji naplaćuje trlja ruke, *gladi brkove* i veselo se smijulji. »Koliko ćete ostati... hi hi hi?« (G)

A jedino mi je žao što oni koji su do svega toga doveli ignorancijom, neznanjem i prepotencijom, mogu negdje u miru *gladiti bradu*. (N)

Razmišljajući o spomenutoj gesti kojom čovjek izražava svoje zadovoljstvo, sam po sebi nam se nameće frazem *puna šaka brade* sa značenjem 'baš dobro, odlično, super, ne može bolje' i mogućnost da je spomenuti frazem nastao na temelju iste geste. Međutim, postoji i drugo objašnjenje mogućeg nastanka tog frazema. U folklornim običajima slavenskih naroda postoji običaj vezivanja klasja prilikom žetve⁹. Jedna od žena koje sudjeluju u žetvi veže snop neporezanog klasja i ostavlja ga na njivi do kraja žetve kao zaštitu od svijuzala, a u čast Velesa (Volosa)¹⁰, zaštitnika ratarâ, boga koji se u slavenskoj mitologiji povezuje sa seljacima i njihovim imetkom¹¹. Taj se čin po Afanasjevu naziva vezivanje Velesove brade¹², a postoje i prikazi Velesa s bradom predstavljenom

⁸ Usp. frazeme *objesiti (opustiti) brk (brke, brkove)* i *smije se (nasmije se i sl.) brk* komu pod 2.1.1.2.

⁹ Usp. Афанасьев 1995:301–302.

¹⁰ V. Belaj preferira oblik *Veles* jer je on općebaltoslavenski i bliži indoeuropskome izvoru (1998:65).

¹¹ Za razliku od njemu suprotstavljena Peruna, koji se povezuje s vojnicima, oružjem i ratom. Usp. Belaj 1998:46–66.

¹² Афанасьев 1995:301.

klasjem pšenice, pa se frazem *puna šaka brade* može povezati sa zadovoljstvom zbog rodne godine i bogate žetve.

Sad je *puna šaka brade*, kortešacija nosi novaca, i ti si korteš. (August Šenoa, Prosjak Luka)

Somatizam *glava* pojavljuje se u frazemima *uhvatiti se / hvatati se za glavu* sa značenjem '1. očajavati, biti u teškom položaju; 2. biti iznenađen / ob. neugodno!' i *tući se (lupati se) po glavi* sa značenjem 'kajati se'. Dva različita značenja prvog frazema utemeljena su na gesti hvatanja za glavu svojstvenoj čovjeku u trenucima očaja, ali i u trenucima velikog iznenađenja kad je čovjek zatečen situacijom u kojoj se našao ili kojoj je svjedočio. U pozadini drugog frazema nalazimo gestu lupanja po glavi kao znaka svojevrsnog samokažnjavanja zbog osjećaja krivnje i kajanja.

Zbog »političkog projekta« ministricе Vesne Škare Ožbolt guverner Rohatinski navodno *se hvata za glavu*, a upućeni tvrde da ni MMF nije oduševljen prijedlozima. (N)

Udarac Vejića glavom Stojkić paradom odbio u korner. Super efektno i efikasno. Vejić *se uhvatio za glavu* u čudu što je Stojkić obranio. (N)

Ja sam poput roditelja koji u najboljoj namjeri razmazi dijete, pa onda shvati grešku i *lupa se po glavi* kad nastanu problemi. (G)

U pozadini frazema *čupati (sebi (si)) kosu (na glavi)* sa značenjem 'očajavati (zdvajati)' nalazimo gestu čupanja kose svojstvene čovjeku koji očajava zbog situacije u kojoj se nalazi. Riječ je o drevnom ritualnom običaju burnog izražavanja svoje tuge i očaja trganjem odjeće sa sebe, čupanjem kose i posipanjem glave zemljom ili pepelom.¹³

U međuvremenu je sam Žunec zakomplicirao cijelu situaciju odbivši, pa zatim ipak prihvativši svoje imenovanje, dok je sve to vrijeme Račan u očaju *čupao kosu* primajući kontradiktorne informacije. (N)

2.1.3. Dio frazema gestovnog podrijetla čije značenje izražava određena čovjekova unutarnja stanja i osjećaje utemeljen je na gestama koje se čine pokretima glave, pa je i organiziran oko somatizama koji se odnose na područje glave.

2.1.3.1. Sam somatizam *glava* nalazimo kod nekoliko takvih frazema. U pozadini frazema *dići/dizati (podići/podizati i sl.) glavu* sa značenjem '1. uzoholiti se / uzoholjivati se; 2. biti ponosan' i *uzdignute glave (čela)* sa značenjem 'ponosno, samosvjesno' stoji slika čovjeka uspravnog držanja, visoko podignute glave, spremnog svakog pogledati u oči, a takvo je držanje u govoru tijela znak ponosa, ali i oholosti do koje ponekad pretjerani ponos dovodi.

¹³ Usp. Бирих—Мокиенко—Степанова 1998:96.

To mu ne daje za pravo *dignuti glavu* i ponašati se kao nedodirljiva veličina. (G)

... jer sam joj to dopuštala i čak poticala, vjerujući kako će jednog dana biti dovoljno snažna stati na vlastite noge i ponosno *dići glavu* bez da joj je potreban oslonac. (G)

... spoznaja da je kaznu platila sama ministrica pravosuđa donijela mi je moralnu satisfakciju, jer je cijeli slučaj dobio na težini, a ja iz svega mogu izaći *uzdignute glave*. (N)

Sasvim suprotnu sliku čovjeka pognute glave, pogleda uperena u pod, nalazimo kod frazema *objesiti (oboriti) glavu* sa značenjem '1. pokunjeti se (snužđiti se); 2. postidjeti se' i *pognute glave* sa značenjem 'postidjeno (sramežljivo), pokorno'.

I dugo pridržavane suze bile su sada na putu da poteku. Ona *oborila glavu* i nemirno trgaše nježne cvijetke s grančice jorgovana što ju je bila malo prije otkinula (Janko Leskovar, Propali dvori)

Stidio se zbog oca. – Koju pjesmu? Carlo je *oborio glavu*. (Nedjeljko Fabio, Vježbanje života)

Vodimo diplomaciju *pognute glave* koja se boji nekome zamjeriti, čak i protivniku, pa često prihvaćamo njihov stav kao svoj. (N)

U semantičkom talogu frazema *klimati glavom* sa značenjem 'potvrđivati, odobravati' nalazimo gestu klimanja glavom gore-dolje kao znak potvrđivanja. Gestu mahanja glavom lijevo-desno nalazimo kod frazema *mahati glavom* koji se upotrebljava sa značenjem 'negodovati, čuditi se'. Riječ je o gesti kojom se izražava negodovanje i čuđenje, ali i nevjerica, nijekanje i odbijanje, pa ju pronalazimo i kod frazema *mahnuti/mahati (odmahivati i sl.) glavom* sa značenjem 'nijekati, odbijati, biti sumnjičav'.

Nećemo *klimati glavom* jer nam je zadaća da branimo interese radnika. Onaj tko nam to spočitava, daleko je od demokracije. (N)

Janez Drnovšek je samo šutio i *mahao glavom*. A što je drugo mogao? Neće se valjda Putinu usprotiviti pred televizijskim kamerama... (N)

Dakle za tri godine i tri milijarde maraka vozit ćemo se između dva najveća hrvatska grada samo tri ure. Stručnjaci i »stručnjaci« stali su *odmahivati glavom*, a narod je uzdahnuo sa sjetom, sjetivši se pravadne g. 1971. (N)

2.1.3.2. Na temelju vrlo sličnih semantičkih taloga dolazimo do frazeološkog značenja kod frazema organiziranih oko somatizama *čelo* i *nos*. Bez obzira na druge somatizme kao okosnicu frazema u njihovoj pozadini također nalazimo geste koje čine pokreti glave, i to vrlo slični onima u frazemima sa somatizmom *glava* kao komponentom. Kod frazema *dići čelo* sa značenjem 'postati ponosan, ohrabriti se' do značenja dolazimo putem slike čovjeka uspravnog držanja i visoko podignute glave kakvu pronalazimo i u frazemima *dići/di-*

zati (*podići/podizati* i sl.) *glavu* i *uzdignute glave (čela)*.

Hrabro i ponosno *dignite čelo*, prva ste dama naše glazbene scene! (G)

Nešto drugačiju sliku, a samim tim i nešto drugačije značenje nalazimo kod frazema *dići/dizati* *<visoko, do neba>* *nos*, koji koristimo u značenju 'napraviti se / praviti se važan, uobraziti se / uobražavati se' i *parati (rezati) nosom* *nebo (oblake)* sa značenjem 'držati se oholo (prepotentno)'. Naime, za razliku od slike *uzdignute glave*, tj. čela, koja je u ranije spomenutim frazemima označavala držanje ponosnog čovjeka, ovdje imamo sliku čovjeka koji *podiz*e nos, a na taj način dolazi do potpuno neprirodnog i pretjerano napadnog položaja glave, pa takvi frazemi imaju negativnu konotaciju i ukazuju na uobraženu i prepotentnu osobu.

Ona je *digla nos do neba* umislivši da je zvijezda jer može platiti reklamu na televiziji... (G)

Lik napuhanog novinara, koji *nosom para oblake* dok mu se moral vuče po dnu duboke i muljevite rijeke... (G)

Putem sasvim suprotne slike možemo pak objasniti frazeološko značenje kao i njegovu negativnu konotaciju kod frazema *objesiti (spustiti) nos* *<do poda>* sa značenjem 'uvrijediti se, naljutiti se'. Tu je riječ o pokunjenom čovjeku koji zbog svoje pretjerane reakcije u određenoj mjeri gubi dostojanstvo.

Moj stari je htio još jedno muško, pa kad sam se ja rodila, nije mu bilo baš pravo. *Objesio nos do poda*. (G)

2.1.4. U pozadini jednog frazema nalazimo sliku geste koju čini pokret ramenima kao znak rezigniranosti i neodlučnosti. Riječ je o frazemu *slegnuti/slijegati ramenima* koji se upotrebljava u značenju 'pomiriti se / miriti se s nastalom situacijom, pokazati/pokazivati ravnodušnost, nedoumicu'.

Pa, sad, ako baš želiš nešto napisati o svemu ... – rekao je Miki Grabar i nemoćno *slegnuo ramenima*. (Goran Tribuson, Povijest pornografije)

2.2. Uz prvu veliku podskupinu frazema utemeljenih na ja-gestama u hrvatskoj frazeologiji postoji i podjednak broj frazema gestovno-mimičkog podrijetla utemeljen na gestama i mimičkim pokretima kojima se izražava odnos prema drugoj osobi, tzv. on-gestama. I u semantičkom talogu tih frazema nalazimo slike koje prikazuju pokrete nekog dijela tijela, lica ili očiju, pa svi frazemi toga tipa u svome sastavu kao komponentu sadrže jedan ili više somatizama.

2.2.1. Izraz lica i očiju otkriva sugovorniku u komunikaciji mnogo o našem odnosu prema njemu i njegovim postupcima, pa ne čudi da je najveći broj frazema toga tipa organiziran oko somatizma *oko*. Oštar, ljutit pogled pun nepovjerenja i neodobravanja karakteriziraju namršteno čelo, spuštene obrve i očni kapci, a često se upućuje drugoj osobi kojoj se ne gleda izravno u oči, pa se

dobiva dojam da je takav pogled upućen iskosa. Takvu sliku pronalazimo u pozadini frazema *pogledati/gledati prijekim (krivim) okom* koga koji se upotrebljava u značenju ‘pogledati/gledati s nepovjerenjem, ljutito koga’ i *pogledati/gledati (odmjeriti/odmjeravati) ispod oka* koga sa značenjem ‘1. pogledati/gledati krado-mice koga; 2. pogledati/gledati nepovjerljivo (prezirno, s neodobravanjem) koga’.

Rusija je spremna to oružje prodavati Teheranu bez obzira što na to Washington *gleda prijekim okom*. (N)

... opušteno pijuckam kavu, a njemu ne da vrag mira i čitavo vrijeme me *gleda ispod oka* jer želi saznati koliko sam potrošila love. (G)

Diša se uzvrpoljio, ushodao se gore-dolje, *gleda me ispod oka*, nije mu drago što mu rušim autoritet pred ona tri imbecila. (G)

Oštrina takva pogleda dolazi do izražaja u semantičkom talogu frazema *presjeći okom* koga sa značenjem ‘pogledati ljuto (s mržnjom) koga’ i *ošinuti/šibati (prostrijeliti/strijeljati) očima* koga koji se upotrebljava u značenju ‘pogledati/gledati ljutito (prijekorno) koga’.

... *presjekao je okom* Mariju i nastavio ljutito – I da više nikad nisi sumnjala u mene! (G)

Kad sam ustao, Peter Brook me *prostrijelio* svojim čeličnoplavim očima, odlučnim pogledom kakav je imao Tito, i izgovorio svoju čuvenu rečenicu... (G)

U pozadini frazema *kresnuti okom (očima)* komu (na koga) nalazimo sliku naglog pokreta okom (očima) upućena kao svojevrsan znak drugoj osobi, pa na taj način dolazimo do njegova značenja ‘dati kakav znak (namignuti) komu’.

On je *kresnuo okom*, a ona mu je očito uzvratila simpatiju – spustila je pogled na zemlju. (G)

Naše znanje o tome da je uspostavljanje kontakta očima preduvjet svake normalne komunikacije dviju osoba dovodi nas do značenja ‘izbjegavati čiji pogled zbog osjećaja krivnje’ kod frazema *šarati očima*.

Pogledao sam ga u čudu. On je *šarao očima* praveći se da po nebu traži goluba koji je maloprije bio pred našim nogama. (G)

2.2.1.1. Jedan frazem kod kojeg do frazeološkog značenja dolazimo preko slike izraza lica u semantičkom talogu kao okosnicu ima somatizam *zubi*. Riječ je o slici čovjeka prijeteći stisnutih zuba u frazemu *pokazati/pokazivati zube* komu sa značenjem ‘usprotiviti se/protiviti se komu’.

Jacques Chirac vjerojatno je oduševljen novinskim naslovima koji pokazuju kako je ovih dana *pokazao zube* »perfidnom Albionu«. (N)

2.2.2. Dio frazema nastalih na temelju gesta kojima se izražava odnos prema drugoj osobi organiziran je oko somatizma *noga*, tj. u njihovu seman-

tičkom talogu nalazimo slike raznih pokreta nogama. Frazem *podmetnuti/podmetati nogu* komu utemeljen je na slici podmetanja noge komu s ciljem da ga se sruši ili barem omete u hodanju, a ima značenje ‘zasmetati/smetati komu, ometi/ometati u kakvu poslu koga’.

Još prije natječaja, ali i za vrijeme, krenule su igrice kojima su neki pokušali usporiti natječaj, pa i *podmetnuti nogu* budućoj konkurenciji... (G)

Sliku vrlo grubog i ponižavajućeg udaranja koga nogom u stražnjicu nalazimo u pozadini frazema *dobiti nogu* sa značenjem ‘biti izbačen (otpušten, otjeran, odbačen)’ i *dati nogom (nogu) u guzicu (tur, dupe)* komu, koji se upotrebljava u značenju ‘grubo otjerati koga, riješiti se na grub (ružan) način koga’. Razlika u konotaciji između dvaju frazema utemeljenih na istoj gesti sadržana je u izbjegavanju somatizma stražnjica kao komponente u slučaju prvog frazema, te potenciranju grubosti takva postupka upotrebom upravo vulgarnih naziva za stražnjicu u drugom, kolokvijalno obojenu frazemu.

Već je nekoliko puta *dobio nogu* u različitim tvrtkama i svaki put mu je odmah uspjelo pronaći novu službu. (G)

Ukoliko netko kod mene traži nekakva svoja prava, *dat ću mu nogom u guzicu*, jer kod mene ne postoji niti pojam prava. (G)

2.2.3. Dio frazema utemeljenih na on-gestama ima u svojoj pozadini sliku gesta koje čine pokreti ruku ili dijelova ruku.

2.2.3.1. U nekoliko takvih frazema okosnicu čini sam somatizam *ruka*. Frazem *dočekati/dočekivati (primiti/primati) raširenih ruku* koga sa značenjem ‘dočekati/dočekivati prijateljski, srdačno, s radošću koga’ utemeljen je na gesti širenja obiju ruku pri susretu s kime. Ta gesta sugerira da je osoba koja dočekuje spremna dotičnu osobu primiti u zagrljaj i time očituje svoje pozitivne osjećaje prema njoj. Frazem *odmahnuti/odmahivati rukom* utemeljen je na slici geste prezirnog odmahivanja rukom prema onome što nije vrijedno naše pažnje i upotrebljava se u značenju ‘odbaciti/odbacivati koga, što bez ikakva interesa (s prezirom)’.

Za razliku od kraja devedesetih, kada je slovio kao nepoželjan kupac PIK-a, jučer su Ivicu Todorčića u Vrbovcu *dočekali raširenih ruku*. (G)

No, postoje potezi ove vlasti na koje se ne može *odmahivati rukom*, postoje odluke koje jednostavno vrijeđaju zdravu pamet. (N)

2.2.3.2. Dva frazema, u pozadini kojih nalazimo opisanu gestu koja se čini pokretima ruku i dijelova ruku, organizirano je oko somatizama *prst*, *palac* i leksema *figa*¹⁴. Frazem *uprijeti/upirati prstom* u (na) koga, što upotrebljavamo u zna-

¹⁴ Frazeme koji sadrže u svom sastavu leksem *figa* analiziram u toj podskupini gestovno-mimičkih frazema s obzirom na činjenicu da se radi o leksemu koji označava pokret ruke i prstiju s točno određenim značenjem.

čenu 'optužiti/optuživati *koga, što*', a utemeljen je na slici upiranja prstom u koga ili što s ciljem da se jasno izdvoji, stavi u prvi plan i okriivi.

Praktički istog trena kad je odigrao spomenute »utakmice« počelo su u njega *upirati prstom* kao u ratnog zločinca... (N)

Do značenja frazema *držati fige (palčeve)* komu, čemu 'željeti uspjeh komu, čemu' i *pokazati figu* komu, čemu '1. ismijati *koga, što* narugati se komu, čemu; 2. odbiti *koga, što*' dolazimo poznavajući razliku u značenju geste držanja fige, tj. stavljanja palca između kažiprsta i srednjaka u znak želje da se što dogodi i pokazivanja fige, tj. stavljanja palca između kažiprsta i srednjaka u znak poruge ili prkosnog odbijanja.

Vidi koliko ti ljudi *drži fige*. Pa ne može ovolika pozitivna energija tek tako propasti. (G)

Nije trebalo biti vidovit da bi se shvatilo kako će predstavnici Unije i prije tog famoznog datuma našoj zemlji *pokazati figu*. (N)

Na ovaj smo način *pokazali figu* svima, osobito bogatom i trulom zapadu. Što vam znači sva ta lova kad smo mi bogovi u krevetu?! – nastavlja sociologinja. (N)

2.2.4. Geste koje se čine pokretima glave nalazimo i u dijelu frazema utemeljenih na on-gestama, pa u njihovu sastavu kao jednu od komponenata nalazimo somatizam *glava*.

Gesta okretanja glave od koga ili čega, tj. skretanje pogleda ustranu i nepostojanje vizualnog kontakta temelj je frazeološkog značenja 'ne pokazati / ne pokazivati interes za *koga, za što*' frazema ⟨*ni*⟩ *glave (glavu) ne okrenuti/okretati (ne obrnuti/ne obrtati)* i 'prestati se interesirati za *koga, za što*, ne obraćati pažnju na *koga, na što*' frazema *okrenuti (odvratiti i sl.) glavu* od koga, od čega.

Naravno da smo bili sretni, ali nekako sam bio ljut kad sam zapazio da pri oslobađanju sudac *nije ni glavu okrenuo* prema nama. (G)

... ne predaje se Bačić, koji je bio izvrgnut pritiscima, a sve kako bi povukao svoje dopise te *okrenuo glavu* od sramotnih događanja u Lori. (N)

Kod frazema *prignuti/prigibati (pognuti/pogibati, sagnuti/sagibati) glavu* pred kim do značenja 'pokoriti se/pokoravati se *komu*' dolazimo putem slike položaja tijela čovjeka koji se klanja drugoj osobi i na taj način joj se pokorava.

On je u izjavi naglasio da »*neće sagnuti glavu* pred politikom koja nije u korist stanovnika Hrvatske«. (G)

2.2.5. Vrlo sličnu sliku čovjeka koji svojim položajem tijela sugerira da se podčinjava drugome nalazimo i u frazemu u kojem se kao okosnica pojavljuje somatizam *vrat*, a u frazeološkim varijantama može biti zamijenjen i somatizmima *šija* ili *kičma*. Riječ je o frazemu *sagnuti/sagibati (saviti/savijati) vrat (šiju,*

kičmu) pred kim koji se upotrebljava sa značenjem ‘pokoriti se / pokoravati se komu’.

Ali zato ima onih koji će još jednom *saviti kičmu*, nabaciti smiješak i blagonaklono se prostrti pred novom urednicom. (G)

2.2.6. U dvama frazemima utemeljenima na on-gesti kao komponentu nalazimo somatizam *leđa*. Do značenja frazema *okrenuti/okretati leđa komu*, čemu ‘napustiti/napuštati *koga, što*, iznevjeriti/iznevjeravati *koga, što*, prekinuti/prekidati odnos *s kim, s čim*’ i *pokazati leđa komu* sa značenjem ‘otići od *koga, od čega* (ne želeći razgovarati)’ dolazimo preko slike geste okretanja leđa komu ili čemu. Riječ je o gesti koja je zbog prekida vizualnog kontakta, osnovnog preduvjeta za komunikaciju, znak želje za prekidom razgovora i svih međusobnih odnosa.

Amerika će okrenuti leđa UN-u, NATO-u i EU, te potražiti nove saveznike na istoku Europe. (N)

Pustimo najprije da prođe utakmica sa Škotskom, a onda možemo razgovarati. Sad nemamo što. Rekao je i »sedmoj sili« *pokazao leđa*. (N)

2.3. Iako je najveći dio frazema gestovno-mimičkog podrijetla utemeljen na gestama koje izražavaju određeno čovjekovo unutarne stanje ili osjećaje i onima koje izražavaju odnos prema drugoj osobi, postoje i frazemi utemeljeni na gestama koje služe kao sredstvo dodatnog pojačavanja iskaza. U njima kao okosnicu nalazimo somatizme *dlan, grudi, prsa, ruka* ili *šaka*.

Frazem *pljunuti (huknuti) u dlanove (šake)* upotrebljavamo u značenju ‘prihvatiti se ozbiljno posla, prionuti uz posao’, a utemeljen je na gesti kojom se naglašava spremnost za rad.

Ta 363 dana morate zasukati rukave, *pljunuti u šake* i odgovorno raditi i tek tada ćete dobiti povjerenje građana. (G)

Značenje frazema *busati se (udarati se) u prsa (grudi)*, koji upotrebljavamo sa značenjem ‘razmetati se (hvaliti se), biti naprasit, nametljivo isticati svoje zasluge’ posljedica je značenja geste udaranja po prsima koju nalazimo u semantičkom talogu.

... da bi se danas žestoko *busao* u svoja hrvatska *prsa* i grlato galamio protiv navodnih širitelja tvrdnje o genocidnosti hrvatskog naroda. (N)

U leksičkom sastavu frazema *ruku na srce* sa značenjem ‘iskreno (otvoreno) govoreći’ pronalazimo somatizme *ruka* i *srce*, iako mu je značenje utemeljeno na gesti polaganja ruke na prsa. Ipak, ruka se stavlja na prsa na mjestu gdje se srce nalazi, a samo srce smatra se središtem čovjekovih osjećaja i životne snage, pa ta gesta simbolizira čovjekovu iskrenost i nepatvorenost.

Mesić je, *ruku na srce*, od početka izbijanja krize stalno govorio jedno te isto... (N)

Frazem *udariti/udarati (lupiti/lupati) šakom po stolu* upotrebljava se sa značenjem 'odlučno se suprotstaviti/suprotstavljati, oštro prekinuti/prekidati nešto što se ne odobrava, izraziti/izražavati protest (nezadovoljstvo)', a utemeljen je na gesti kojom se naglašava čovjekova odlučnost u izražavanju stava prema čemu.

Bit ćete kažnjeni – tako je američki ambasador u Hrvatskoj Lawrence Rossin *lupio šakom po stolu* nakon što je hrvatski državni vrh odlučio ne podržati američku invaziju na Irak. (N)

2.4. Nekoliko hrvatskih frazema gestovno-mimičkog podrijetla utemeljeno je na tzv. gestama za isključivanje govora koje su sposobne potpuno samostalno prenijeti informaciju.

Od pet takvih frazema četiri u svom leksičkom sastavu imaju somatizam. U pozadini frazema *okrenuti/okretati (pokazati/pokazivati) palac dolje (nadolje)* (komu, čemu) nalazimo gestu kojom se izražava negativan stav prema komu ili čemu, pa ga koristimo u značenju 'izraziti/izražavati svoje negodovanje, osuditi/osuđivati koga, što'. Na istoj gesti utemeljen je i frazem *palac dolje (nadolje)* (komu, čemu (za koga, za što)) sa značenjem 'ne zaslužuje pohvalu tko, što, zaslužuje negativnu ocjenu tko, što'. Na gesti suprotnog značenja utemeljeni su frazemi *pokazati/pokazivati (dignuti/dizati i sl.) palac gore* (komu, čemu) sa značenjem 'izraziti/izražavati svoje izrazito pozitivno mišljenje o kome, o čemu, dati svoju potporu komu, čemu' i *palac gore* (komu, čemu (za koga, za što)) (!) sa značenjem 'zaslužuje svaku pohvalu tko, što'. Riječ je o gestama povezanim s gladijatorskim igrama koje potječu iz starog etrušćanskog običaja da se robovi u vrijeme velikih pogrebnih svečanosti izvode na dvoboj, a usvojili su ih Rimljani kojima su postale omiljena zabava i izvodile su se u arenama. Gladijatori su se borili u parovima, a kad bi jedan od njih pao ranjen, pravilo je bilo da gledatelji odluče o njegovoj sudbini. Ako su mu željeli spasiti život, mahali bi maramicama ili dizali palac gore, a kad bi okretali palac nadolje, žrtva je morala biti ubijena.

Kad sastavi dva hokus-pokus tima ... pa efekt bude poražavajući, onda masa odmah *okreće palac dolje!* (N)

No sigurno je da bi eventualni *palac dolje* Hrvatskoj od Haškoga suda snažno utjecao na mišljenje EK. (N)

Naravno, ja sve to gledam preidealistično, svi znamo da to nije pravi blog (tko zna da li ga ona uopće i piše) i da je sve to samo radi izbora. *Palac dolje!* (G)

... automobil budućnosti s integriranim »eco-friendly« materijalima i rješenjima za koje bi i tvrdokorne pristaše Greenpeacea trebale *dignuti palac gore*. (G)

Ali ako se zanemari taj ispad, zagrebački koncert Atheist Rapa zaslužuje *palac gore*. (G)

Nick Cave je rijedak primjer pjevača kojem je primarna djelatnost sni-

manje ploča i održavanje koncerata, a ne poziranje pred novinarima...
Palac gore! (N)

Semantički talog frazema *prelomiti* ⟨*bosanski*⟩ *grb* komu¹⁵ nešto je manje transparentan od dosad spomenutih taloga na temelju kojih smo došli do frazeoloških značenja. Bosanskim *grbom* naziva se gesta koju čini lagani udarac lijevom šakom po unutarnjoj strani desne ruke savinute u laktu ili samo pokazivanje lakta, bez riječi ili popraćeno riječima *evo, evo ti (mu, vam, im)* u značenju grubog odbijanja, nepristajanja na što. Riječ je o pokretu koji podsjeća na sliku desne ruke savinute u laktu koja drži sablju prikazane na grbu Bosne i Hercegovine koji se upotrebljavao od austrougarske okupacije 1878. godine sve do 1918. godine.¹⁶ Frazem *prelomiti* ⟨*bosanski*⟩ *grb* komu upotrebljava se stoga sa značenjem ‘odbiti koga (uz uvredu)’.

Oni su nama pomogli u izgradnji HV-a i u oslobađanju Hrvatske, a mi im poslije *pokazali bosanski grb*. (G)

2.5. Samo u jednom frazemu gestovno-mimičkog podrijetla pronalazimo tzv. gestu-epitet, gestu kojom se pridijeva određena karakteristika drugoj osobi. Riječ je o frazemu *pokazati (napraviti)* ⟨*dugi*⟩ *nos* komu koji se upotrebljava sa značenjem ‘narugati se komu’. U njegovoj pozadini nalazimo gestu koju čini pokret prstima tako da se palac jedne ruke stavi na nos, a palac druge na mali prst prve uz micanje ostalim prstima, a njome se osoba kojoj je gesta upućena pogrdno karakterizira.

Oni će iz ovoga izaći s visoko uzdignutom zastavom. I kad izađu, imat će pravo *pokazati dugi nos* onim zemljama koje uživaju u njihovim trenutnim poteškoćama. (N)

2.6. Frazem *lupiti po prstima* koga upotrebljava se u značenju ‘ukoriti (pozvati na red) koga’, a u njegovoj pozadini nalazimo jednu od tzv. imperativnih gesta kojima se zahtijeva promjena stanja, koje nešto naređuju. U ovom slučaju riječ je o gesti kojom se izriče ukor i izražava želja za drugačijim ponašanjem.

... došla je na red mala Hrvatska. Otvoriti joj širom vrata ili je *lupiti po prstima* jer navodno nije bila kooperativna u slučaju Gotovina... (N)

2.7. Kod frazema *pružiti ruku* komu nalazimo jednu od obrednih gesta, gesta koje su dio nekog obreda, koje se upotrebljavaju u određenih situacijama kao nosioci tradicije i svjetonazora. Ovdje je to obredna gesta rukovanja, koja se

¹⁵ Frazem s leksemom *grb* u svom sastavu analiziram u toj podskupini gestovno-mimičkih frazema s obzirom na činjenicu da se radi o leksemu koji označava pokret ruke i prstiju s točno određenim značenjem.

¹⁶ Usp. *Zastave i grbovi BiH*, <http://www.internet.ba/hidex/zastave-bih.html> (20.III. 2005).

koristi prije svega pri upoznavanju, pozdravljanju i mirenju, ali ona u okviru frazema doživljava semantičku ekstenziju i osim značenja 'pomiriti se s *kim*, ponuditi prijateljstvo *komu*' razvija i drugo frazeološko značenje 'pomoći *komu*'.

Kazniti ih zbog »etičkoga konvertitstva« ili im *pružiti ruku* i pomoći da ne ostanu bez egzistencije? (G)

U potrazi za čvrstim saveznikom u arapskom svijetu, Blair je odlučio *pružiti ruku* Gadafiju... (N)

3. Za razliku od frazema gestovno-mimičkog podrijetla koji u svome sastavu kao komponentu sadrže jedan ili više somatizama, mnogo manji broj takvih frazema ima u svojoj pozadini sliku koja opisuje neku gestu, na temelju koje dolazimo do frazeološkog značenja, a da ne sadrže somatizam kao komponentu.

3.1. Većina frazema toga tipa utemeljena je na obrednim gestama koje su pokazatelji određene tradicije i svjetonazora.

U pozadini triju takvih frazema nalazimo obrednu gestu bacanja rukavice, čime se pozivalo suparnika na dvoboj. Riječ je o gesti koja danas više ne postoji, ali u svijesti govornika sačuvano je njeno značenje, pa bez većih problema razumijemo i u pravom kontekstu upotrebljavamo frazeme *baciti/bacati* (*dobaciti/dobacivati*) *rukavicu* (*u lice*) *komu* sa značenjem 'izravno izazvati/izazivati *koga*, *baciti/bacati komu* izazov u lice, prisiliti/prisiljavati *koga* da reagira *na što*' i *prihvatiti/prihvaćati* (*bačenu*) *rukavicu* sa značenjem 'prihvatiti/prihvaćati čiji izazov, pristati/pristajati na izravno rješavanje nesporazuma s *kim*'.

Gospodin Stanković je jedan od rijetkih koji se usudi *baciti rukavicu* bez obzira na kalibar sugovornika. (G)

SDP je *prihvatio bačenu rukavicu* pa je, na sjednici Skupštine ... podržao prijedlog HDZ-a da se osnuje povjerenstvo koje bi ispitalo korumpiranost u Poglavarstvu. (G)

Dva frazema utemeljena su na gestama koje su također već pomalo dio prošlosti, a bile su aktualne u vrijeme kad je bilo uvriježeno da muškarci svakodnevno nose šešire ili kape. Takav je frazem *baciti/bacati kapu* (*šešir*) *u zrak* (*uvis*) sa značenjem 'jako se obradovati/se radovati' u pozadini kojeg nalazimo sliku čovjeka koji u trenutku oduševljenja baca kapu uvis i tako izražava svoju radost.

Nije prvi čovjek »dragovoljaca« ovom prigodom *bacao šešir u zrak*, ali očito je da se trudio ostaviti dojam zadovoljstva kod domaćina. (G)

Gesta skidanja kape pri susretu nekad je bio uobičajen pozdrav i smatrao se znakom poštovanja prema drugoj osobi, pa tako dolazimo do značenja 'odati/odavati priznanje, iskazati/iskazivati poštovanje (divljenje) *komu*, *čemu*, cij-

niti (poštovati) *koga*, što' frazema *skinuti/skidati kapu* (šešir) komu, čemu (pred kim, pred čim).

Desnica izaziva predizborne duele, ali mora *skinuti kapu* pred našim žrtvama i poviješću obrane demokracije i republikanskih institucija... (N)

Sklad boja, prepoznatljiv izbor motiva iz života nekadašnjega vremena i sadašnje svakodnevice ... stvara bogatstvo Vežina mozaika i pred poznatim umjetnikom treba *skinuti šešir*. (G)

Gestu skidanja kape kao znak poštovanja nalazimo i u frazemu kojim pokazujemo da nekoga izrazito cijenimo i odajemo mu svoje priznanje. Riječ je o frazemu *kapa dolje* ⟨komu⟩⟨!⟩ sa značenjem 'svako poštovanje (čast) ⟨komu⟩'.

Kapa dolje Draženu Budiši koji je jedini među vodećim izbornim pobjednicima imao hrabrosti da otvoreno kaže da je Blaškić nevin. (N)

Sve te priče koje kruže o urednici američkog Voguea Anni Wintour zvuče kao da ih je izmislila ona sama kako bi ju novinari ostavili na miru. *Kapa dolje!* U svojoj tajnovitosti nadmašila je i sicilijanske kumove. (G)

3.2. Dva frazema gestovno-mimičkog podrijetla koja u svom sastavu kao komponentu ne sadrže somatizam utemeljena su na gestama koje se upotrebljavaju zbog dodatnog pojačavanja iskaza. Riječ je o frazemima *zasukati rukave* sa značenjem 'ozbiljno prionuti na posao' i *povući/vući za rukav* koga koji se upotrebljava sa značenjem 'zatražiti/traziti što, zamoliti/moliti što od koga'. Do značenja prvog frazema dolazimo preko slike čovjeka koji je zasukao rukave kako bi mogao što bolje i preciznije obaviti kakav posao. Naime, predugački rukavi ometaju i sputavaju čovjekove pokrete ruku, a gestu možemo povezati i s običajima u prošlosti kada su rukavi na košuljama muške i ženske nošnje bili mnogo duži nego što su to dugački rukavi danas, pa su predstavljali dodatnu smetnju u poslu.¹⁷

Zahvaljujući vještim i vrijednim učenicima Kemijsko tehnološke škole u Karlovcu koji *su zasukali rukave* na prijedpodnevnoj vrućini, na livadi ispred Centra za mlade posađeno je 6 sadnica ukrasnog drveća. (G)

Značenje frazema *povući/vući za rukav* koga utemeljeno je na gesti povlačenja koga za rukav s ciljem dodatnog privlačenja njegove pažnje, a time i naglašavanja svojih želja i zahtjeva koje se toj osobi upućuju verbalno.

¹⁷ Ovdje se nameće usporedba s etimologijom ruskog frazema ⟨*работать*⟩ *засучив рукава* sa značenjem 'ozbiljno (energično) raditi'. Riječ je o frazemu koji je prema leksičkom sastavu i značenju gotovo identičan hrvatskom frazemu *zasukati rukave*, a njegovo se podrijetlo objašnjava činjenicom da se u drevnoj Rusiji nosila odjeća s izrazito dugačkim rukavima, čak do koljena ili do zemlje, pa je raditi bilo moguće samo zasukanih rukava. Usp. Бирих—Мокиенко—Степанова 1998:507.

Kod nas se ništa nije radilo i sve je ostalo na osobnim vezama i na tome da se stalno nekoga *vuče za rukav*. (G)

4. U ovome radu analizirano je 68 frazema hrvatskog jezika gestovno-mimičkog podrijetla¹⁸, što možemo smatrati dokazom važnosti gesta i mimike kao izvora frazeologije.

Najveći broj takvih frazema (25% svih frazema gestovno-mimičkog podrijetla) utemeljen je na tzv. ja-gestama koje izražavaju čovjekova unutarnja stanja i osjećaje, slijede frazemi utemeljeni na gestama i mimičkim pokretima kojima se izražava odnos prema drugoj osobi, tzv. on-gestama (18% svih frazema gestovno-mimičkog podrijetla), ali u hrvatskom frazeološkom korpusu zastupljeni su, iako u znatno manjoj mjeri, i frazemi utemeljeni na gestama koje u komunikaciji služe kao sredstvo dodatnog pojačavanja iskaza, gestama koje samostalno prenose informaciju, gestama kojima se pridijeva određena karakteristika drugoj osobi, gestama koje služe za isključivanje govora, te obrednim gestama. Jedine dvije vrste gesta koje u analiziranom korpusu frazema ne pronalazimo niti u jednom slučaju kao temelj nastanka frazema jesu geste koje nose količinsku informaciju i geste koje se upotrebljavaju kao zaštita i obrana od koga ili čega.

S obzirom na to da slika u pozadini frazema gestovno-mimičkog podrijetla prikazuje pokrete nekog dijela tijela, lica ili očiju, ne čudi činjenica da velika većina takvih frazema (83% svih frazema gestovno-mimičkog podrijetla) u svom sastavu kao komponentu sadrže jedan ili više somatizama. Tek malen dio njih kao komponentu ne sadrži somatizam i opisuje gestu drugim leksičkim sredstvima.

Najveći broj obrađenih frazema utemeljen je na gestama koje su dio svakodnevnih ljudskih komunikacija, a tek nekoliko njih u svom semantičkom talogu ima geste koje danas više ne postoje, ali u svijesti govornika sačuvano je njihovo značenje.

S obzirom na činjenicu da su frazemi jezične jedinice izuzetno pogodne da preuzmu na sebe informativnost i komunikativnost gesta i mimike, za očekivati je da će frazeološki fond hrvatskog jezika odražavati stalni proces promjena i razvoja neverbalne komunikacije na način da će i dalje biti otvoren za nove gestovno-mimičke elemente, a čuvat će i značenje određenih gesta koje već pomalo zastarijevaju, ne koriste se često i postaju dio prošlosti.

¹⁸ Dakako, ovaj rad ne pretendira da bude potpuni popis frazema hrvatskog jezika gestovno-mimičkog podrijetla i ostavlja otvorenom mogućnost da neki od njih nisu ovdje zabilježeni i obrađeni.

Literatura

- Афанасьев, Александр Н. 1995. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*. Том 1. Москва.
- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Priredila Ljiljana Jojić. Zagreb : Novi Liber.
- Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu : Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb : Golden marketing.
- Бирих, Александр К., Валерий М. Мокиенко, Людмила И. Степанова. 1998. *Словарь русской фразеологии (историко-этимологический справочник)*. Санкт-Петербург : Фолио-пресс.
- Fink, Željka. 2002. Sport u frazeologiji. U zb. *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – izazovi na početku XXI. stoljeća*, Zagreb–Rijeka, 123–128.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb : FF press.
- Menac, Antica (ur.). 1980. *Iz frazeološke problematike*. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
- Matešić, Josip. 1995. Frazem kao posljedica značenjske preinake riječi. *Filologija* 11, 405–414.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Menac, Antica. 1987. Gemeinsame semantische Gruppen in der Phraseologie der europäischen Sprachen. *Aktuelle Probleme der Phraseologie, Züricher Germanistische Studien (Zürich)* 9, 269–290.
- Menac, Antica. 1978. Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije. *Filologija* 8, 219–226.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb : Naklada Ljevak.
- Мокиенко, Валерий М. 1980. *Славянская фразеология*. Москва.
- Pintarić, Neda. 2002. *Pragmetski i komunikacijski*. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
- Татар, Б. 1990. *Фразеология современного русского языка*. Budapешт.
- Volos, Renata. 1995. *Ruska neverbalna komunikacija*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo. 157 str. (Znanstvena biblioteka HFD, 24)
- Zastave i grbovi BiH. URL: <http://www.internet.ba/hidex/zastave-bih.html> (20.III. 2005)
- Жуков, Влас П. 1978. *Семантика фразеологических оборотов*. Москва.

Izvori

Književna djela

- Fabrio, Nedjeljko. 2004. *Vježbanje života*. Zagreb.
Kozarac, Ivan. 1996. *Đuka Begović*. Zagreb.
Leskovar, Janko. 1994. *Propali dvori* (u knj. K. Nemeč, *Povijest hrvatskog romana: od početka do kraja 19. stoljeća*, Zagreb 1994)
Stojić, Mile. 2002. *Međugorje*. Rijeka.
Šenoa, August. 2000. *Prosjak Luka*. Zagreb.
Tribuson, Goran. 2004. *Povijest pornografije*. Zagreb.

Novine

- Feral Tribune*, 2002–2005.
Hrvatsko slovo, 2004.
Jutarnji list, 2002–2005.
Nacional, 2002–2005.
Novi list, 2002–2005.
Sportske novosti, 2002–2005.
Večernji list, 2002–2005.
Zarez, 2003–2005.

Mrežni pretraživač

www.google.com

Жести и мимика как источник фразеологии (на примере хорватской фразеологии)

Резюме

Фразеологизмы представляют собой языковые единицы более всего подходящие для того, чтобы принять на себя информативность и коммуникативность жестов и мимики.

В статье анализируются хорватские фразеологизмы жестово-мимического происхождения, их значение и лексический состав по отношению к различным типам жестов и мимических движений, на основании которых они созданы, а приводятся и примеры их употребления.

Кljučne riječi: geste i mimika, frazeologija hrvatskog jezika

Key words: gestures and mimicking, Croatian phraseology